

stametha.¹⁶ Već u aprilu iste godine njegova udovica uvozi kape,¹⁷ a u drugim mjesecima najviše uvozi sukno.¹⁸ I 1557. Margareta uvozi sukno, rižu, kape,¹⁹ a 1558. ne spominje se više u registru tridesetnice. Ne bih je ubrajao među trgovce, jer je ona, vjerojatno, nakon smrti G. Lazara završavala trgovačke poslove svoga muža. Takvo mišljenje potvrđivao bi i slučaj Katarine Šibenički. Njezin muž je 13. III 1558. posljednji put uveden u tridesetinski registar zbog uvoza 10 tereta ulja. On je naime, te godine ubijen u Italiji. U maju 1558. kao uvoznik je ubilježena i njegova udovica Katarina koja je, 20. X uvezla sukna u vrijednosti od 4 florena.²⁰

Govoreći o krupnim trgovcima Makova ih dijeli na dvije grupe: u prvoj poimence nabraja one koji se u svojoj djelatnosti prvenstveno bave uvozom robe a u drugu one koji se prvenstveno bave izvozom stoke i druge robe. Za svaku grupu daje instruktivne podatke o ljudima i o novčanom opsegu njihove trgovine (52). I sitne trgovce, također, svrstava u dvije kategorije od kojih se većina (35 ljudi) bavila uvozom a manjina (19 ljudi) izvozom; opširno govori i o njihovoj trgovačkoj djelatnosti (53).

Uzevši u cjelini ovaj prilog Makove, po važnosti saopćenih rezultata, pruža ne samo dobar uvid u život zagrebačkog Gradeca u XVI st. već otvara putove novim spoznajama o vezama s njegovim zaleđem. One su omogućivale, prije svega, egzistenciju njegovim žiteljima a preko njih i samoj varoši, u to vrijeme teško ugroženoj agresivnošću Turaka.

Ivan Kampuš

STANKO GULDESCU, HISTORY OF MEDIEVAL CROATIA,
Hague 1964, str. 351.

Pred nama je knjiga pisana na jednom od svjetskih jezika koja treba da informira naučni svijet o povijesti hrvatskog naroda u srednjem vijeku.

U prvom dijelu: »Croatian prehistory«, daje autor geopolitičku analizu područja na kojem Hrvati prebivaju; pri tom su mu temelj rasprave i stavovi geografa F. Lukasa. U pitanju porijekla imena Hrvat podržava tezu S. Sakača da ga treba tražiti među starim Irancima. Prati zatim kretanje Hrvata kroz stoljeća i prostore, pridajući ženidbenim vezama sa Slavenkama odlučnu ulogu u procesu slavizacije Hrvata. Smatra da su Hrvati donijeli iranska obilježja i u svoju današnju postojbinu i da su zbog toga po svojim karakteristikama nešto drugo nego ostali Slaveni. Doseljenje Hrvata na Balkan, na kojem se već nalazila velika masa Slavena, datira između 626. i 634. godine. Prilikom svojih migracija, oni su, prema autorovu mišljenju primili dosta utjecaja od strane Gota. Budući da od doseljenja tj. od VII pa do IX st. nema dovoljno pouzdanih povijesnih izvora, to se razdoblje hrvatske povijesti naziva »doba tame«. Autor ispunjava tu prazninu tako da u nju uklapa postojanje tri Hrvatske: Bijele, Crvene i Panonske. Pri tom se oslanja na pisanje fra D. Mandića o tim pitanjima. On kaže: »When all that is known now about the early period of Croatian history is taken into consideration it is still necessary to admit that the historical darkness that envelops the remote past of the Croatian nation is particularly pronounced for the years 640—790). Dr. Dominic Mandić has endeavored to throw a new and most welcome light upon this

¹⁶ MHZ XIII, 213.

¹⁷ MHZ XIII, 214.

¹⁸ MHZ XIII, 214—217, 219—221.

¹⁹ MHZ XIII, 239, 244; G. Lazar spominje se još dva put i to 28. XI 1556. kad je zajedno s A. Šafranićem uveo sukno. Bio je to zajednički posao koji je, čini se, Šafranić vodio a deklarirao ga i na pokojnog Lazara kao kompanjona (MHZ XIII, 222). 4. VII 1557. ponovo je upisan G. Lazar a vjerojatno je pogreškom izostavljeno ime njegove žene, jer se obično bilježilo: »relicta Margaretha Gregorii Lazar« ili »relicta Gregorii Lazar« (MHZ XIII, 231).

²⁰ MHZ XIII, 239, 244.

murkiest of Croatian historical eras (see Appendix II below). He has posed a challenge to historical scholarship that will have to be met by specialists who possess a cognizance of ancient and early medieval sources, especially ecclesiastical ones, that is equal to his own« (88).

Drugi dio knjige: »The national period (790—1091 A. D.)« obuhvaća razdoblje do kraja XI stoljeća. Hrvati priznaju franačku vlast do kralja Branimira, a otada su, prema autoru, samostalni pod dinastijom Trpimirovića do 1091. U tom dijelu knjige on obraća pažnju ustavnom i kulturnom životu Hrvatske, socijalnim i ekonomskim prilikama, odnosu crkve i države, itd.

Treći dio knjige: »The Hungarian period (1102—1526)« počinje ugovorom između Hrvata i Mađara (»pacta conventa«). Hrvati su tada priznali kraljeve iz dinastije Arpad koji su vladali Hrvatskom i Ugarskom do 1301. Razdoblje poslije dinastije Anžu, od 1382—1426, autor naziva razdobljem feudalne Hrvatske. U tom dijelu obrađuje i povijest Bosne. Osobitu pažnju obraća pitanju patarenske hereze koju povezuje s iranskim porijeklom Hrvata. Po njegovu mišljenju, srednjovjekovna Bosna je etnički hrvatska zemlja. I za povijest Bosne temelj su mu radovi D. Mandića. Dalji razvoj Hrvatske od 1468—1526. uklapa u pojavu turskih ratova i sve jačeg prodiranja Turaka na Balkan. Poslije bitke na Mohaču 1526, Hrvati su priznali za vladare Habsburgovce. Tim činom svršava srednjovjekovna povijest Hrvatske. Autor obrađuje zatim ekonomski život i kulturni razvoj u kasnom srednjem vijeku, daje kratak i nepotpun pregled povijesti Dubrovnika i na kraju ocjenjuje mađarsko vladanje u Hrvatskoj od 1102—1526. dotičući se i uloge plemstva u to vrijeme. Knjizi su priključena 4 dodatka: I Notes on the Ostrogothic Theory of Croatian Origins; II Notes on the Synods of Split 925—928. A. D. and the Sabor field of Delmo (Duvno); III Ruling Princes of the National Dynasty. Dalmatian Croatia; IV Hungarian Rulers of the Croats. Slijedi najzad izbor upotrebljenih izvora i literature.

Autor je očigledno namjeravao prikazati hrvatsku prošlost u svjetlu svojih koncepcija. Uložio je u to prilično truda, jer o toj prošlosti nema mnogo knjiga i rasprava koje su pisane na jednom od svjetskih jezika. Međutim, on nije samostalan i originalan istraživač prošlosti hrvatskog naroda, nego kompilator i propagator teza određenih povjesničara, osobito onih u emigraciji. Zbog toga vrijednost njegovih izlaganja leži u jakosti i održivosti teza autora kojima se služio. Knjiga je pisana s pozicija hrvatskog nacionalizma. Pojedina poglavlja odišu, štaviše, šovinizmom, jer se autor služio literaturom i autorima koji takva stanovišta zastupaju. Autor kao da nema uvida u problematiku koja danas zaokuplja hrvatske povjesničare u domovini. Što je danas aktuelno u hrvatskoj historiografiji i koji je domot ona doseгла, autor je do 1964. mogao vidjeti iz popisa literature objavljene u »Historiji naroda Jugoslavije I«, Zagreb, 1952, str. 232—244 i 800—812, zatim u knjizi »Dix années d'historiographie yougoslave«, 1955; u kojim je pak pitanjima predratna hrvatska historiografija, čiji je najizrazitiji predstavnik bio F. Šišić, danas prevaziđena, autor je mogao vidjeti u bilješkama i popratnoj literaturi 3. izdanja knjige F. Šišića: »Pregled povijesti hrvatskog naroda«, Zagreb 1962. (ur. J. Šidak). Njegov je urednik nadopunio novijom literaturom pojedina poglavlja i upozorio na nov način današnjeg prilaženja pojedinim pitanjima iz hrvatske povijesti. Autor se ne mora slagati s nekim novijim postavkama koje se odnose na srednjovjekovnu hrvatsku povijest, ali ih je morao barem notirati. Izbor literature kojom se služio prilično je jednostran i u velikoj mjeri zastario, osobito što se tiče ekonomske i društvene povijesti. Pitanja iz političke povijesti, kojima je obratio posebnu pažnju, bila su aktuelna u hrvatskom političkom životu prije 1914. i između dva rata. Danas ti problemi ne zaokupljaju toliko hrvatske povjesničare u domovini.

Što se tiče pitanja postojanja Crvene Hrvatske u VII—IX st. i kasnije, može se istaknuti ovo: stariji hrvatski povjesničari uglavnom smatraju da je ona postojala (Vj. Klaić, M. Sufflay, F. Šišić), također i neki Slovenci (Lj. Hauptmann, N. Županić) i veoma rijetki među Srbima (Vl. Čorović, Đ. Sp. Radojičić). Neki povjesničari iz današnje Crne Gore dopuštaju mogućnost da je možda među stanovnicima Duklje bila i »neka skupina naroda koja se nazivala Hrvatima, kao što je bilo Hrvata i među Česima i Poljacima u X st.« (I. Sindik, *Historija naroda Jugoslavije I*, 254). Srpski povjesničari uglavnom negiraju postojanje Crvene Hrvatske. U posljednje vrijeme poduzeo je povjesničar u emigraciji D. Mandić napor da dokaže stvarno postojanje Crvene Hrvatske (Crvena Hrvatska, Chicago 1957). Međutim, postavlja se pitanje da li je »Ljetopis Popa Dukljanina«, koji je po svojem karakteru drugorazredni izvor, a u njemu se nalaze osnovni podaci o Crvenoj Hrvatskoj, dovoljno pouzdan da možemo s pomoću njega rekonstruirati hrvatsko »tamno razdoblje« od VII—IX stoljeća? Drugo je pitanje, da li su Hrvati davali obilježje Duklji u etničkom ili političkom smislu? Budući da pitanje Crvene Hrvatske ne zadire samo u sferu povijesne nauke, nego veoma često i u politiku, treba u rješavanju tog problema biti skrajnje oprezan i taktičan. Red je na povijesnoj nauci da ona kaže o Crvenoj Hrvatskoj svoj sud. To isto vrijedi i za sabor na Duvanjskom polju, koji Mandić datira u 753. godinu. Uvida to i sam S. G. koji piše: »In other words, while much of Dr. Mandić reasoning is highly cogent and extremely enlightening, it is based upon categorical assumptions which may or may not be correct. [...] Profesor Mandić has contributed a refreshing stimulus to the revival of this old and hotly disputed question« (329).

Teorija o iranskom porijeklu imena Hrvat uglavnom je u hrvatskoj historiografiji prihvaćena. Međutim, općenito je usvojeno mišljenje da »je slavensko obilježje Hrvata u vrijeme njihova doseljenja izvan svake sumnje« (usp. J. Šidak, *Hrvati, Enc. Jug. IV*, 40). Prema tome, tvrditi da su se Hrvati slavenizirali tek oko g. 1000, kako to autor čini (»Still it is the opinion of this writer that the Croatian element in Dalmatia and the highlands was distinct from the Slavs per se until close to the year 1000 at least«; 41), u najmanju je ruku neprihvatljivo. Gotska teorija o porijeklu Hrvata i njihovu utjecaju na Hrvate, kojoj je autor, nažalost, posvetio dosta prostora i pažnje, potpuno je u hrvatskoj historiografiji odbačena — ne iz političkih, nego iz znanstvenih razloga.

U pitanju odnosa službe božje na hrvatskom jeziku i pisanja obrednih knjiga glagoljicom, autor pretenciozno smatra da su Hrvati preko svog biskupa Grgura htjeli učvrstiti nacionalnu crkvu u Hrvatskoj. Crkvena borba na saborima u Splitu 925. i 928. nije bila borba između latinskog klera i predstavnika svećenika glagoljaša, nego borba za crkveni primat između Splita i Nina.

Franački suverenitet nad Hrvatskom u IX st. bio je formalnost. Hrvati su u stvari samostalni već u VII stoljeću. Zato se ne bismo mogli složiti s autorom da Trpimirovići, kao dinastija, udaraju pečat hrvatskoj državi tek od 892. godine.

Feudalizam u Hrvatskoj je razvijen u XII, a osobito u XIII stoljeću. To je razdoblje oligarha: Šubića, Kačića, Babonića, knezova Bribirskih, Cetinskih itd. Njih su slomili Anžuvinci u prvoj pol. XIV st. kad su uveli apsolutizam. Prema tome, ne bi se moglo govoriti o feudalnoj Hrvatskoj tek od 1382—1468; to je tzv. razdoblje druge oligarhije feudalaca u Hrvatskoj.

Pretjerano je povijest srednjovjekovne Bosne poistovećivati s poviješću srednjovjekovne Hrvatske. Bosna se u srednjem vijeku širi i razvija na račun hrvatskih i srpskih zemalja. Ako se pri tom Bosna više teritorijalno širi na račun staroga hrvatskog teritorija i obuhvaća stanovništvo bivše srednjovjekovne Hrvatske, ipak nam to ne daje pravo da govorimo o isključivo hrvatskoj srednjovjekovnoj Bosni. Bosna je u srednjem vijeku samostalna država.

Što se tiče »crkve bosanske«, danas je općenito prihvaćeno mišljenje da je to bila jedna heretička sekta. Međutim, usprkos brojnim radovima i naporima pojedinih učenjaka, među njima i D. Mandića, ostala su, kako ističe J. Šidak, ova otvorena pitanja: postanak »crkve bosanske«, »karakter njezina učenja i njezin nestanak, ne samo kao crkvene organizacije nego i kao preostalih tragova patarenstva« (usp. Problem »crkve bosanske« u posljednjih deset godina, Teze referata za Četvrti kongres historičara Jugoslavije, Sarajevo, 16—18. XI 1965).

Moramo prigovoriti i nekim geografskim kartama. Na karti br. 10 teritorij teme Dalmacije nije jasno označen. Karta br. 12 je nepotpuna i ne odgovara stvarnom stanju od XII—XIV stoljeća. Dubrovnik tada nije još imao Pelješac, Primorje i Konavle. Dalmacija nije obuhvaćala tako velik prostor prema unutrašnjosti. Hrvatska se nije prostirala sve do Duklje itd. Karta br. 14 pogrešno je unijeta na to mjesto. Prikazuje današnje granice Bosne, a ne one u XV stoljeću.

Kronologiju hrvatskih vladara u »Dodatku III« trebalo bi saobraziti rezultatima prof. M. Barade, jer genealogija hrvatskih vladara, kako ju je Šišić sastavio, u nekim je pojedinostima zastarjela.

Na kraju da zaključimo. Potrebno je da autor obrati više pažnje i drugim mišljenjima o problemima koja su još uvijek u nauci sporna. Neophodno je, osim toga, konzultirati i noviju literaturu, pogotovu onu poslije II svjetskog rata, pratiti suvremena dostignuća na polju historiografije u Hrvatskoj, bez obzira da li se autor slaže ili ne s mišljenjima do kojih se danas došlo. Isto tako nužno je obazrijeti se i na teme koje danas prevladavaju u suvremenom povijesnom istraživanju u Hrvatskoj. Ta je tematika ne samo drugačija od predratne, nego se i stare teme proučavaju novim metodama. To je utoliko potrebnije, što je autor najavio i drugu knjigu koja bi obuhvaćala noviju povijest Hrvatske.

J. Lučić

J. KALIĆ - MIJUŠKOVIĆ, BEOGRAD U SREDNJEM VEKU.
Beograd 1967, 503.

Beograd, kao grad koji se razvijao na granici dvaju velikih područja, Balkanskog poluostrva i Panonske nizine, i koji je gotovo kroz čitav srednji vek ostao granični grad o koji su se i preko koga sukobljavale velike sile, prilično rano je zainteresovao istoričare. No i pored toga, tek je nedavno u izdanju SKZ izašla kritički rađena istorija Beograda u srednjem veku.

Prilazeći ovom poslu, autor Jovanka Kalić-Mijušković našla se pred složenim i delikatnim zadatkom da prikaže iz svih aspekata srazmerno dug period u prošlosti Beograda. Posao je bio utoliko teži što se o Beogradu moglo govoriti samo u okviru zbivanja na širem području. Zato je autor morao da koristi vrlo obimnu, kako publikovanu tako i neobjavlvenu građu i da konsultuje brojnu stranu i domaću literaturu, što je zahtevalo mnogo vremena i truda, koji je, možemo slobodno reći, urodio plodom.

Mada se ova opširna studija odnosi na Beograd u srednjem veku, tj. na period od VII st. do 1521, autor je zbog kontinuiteta u izlaganju obuhvatio u glavnim crtama i predslovenski period.

S obzirom na veliku nesrazmeru u sačuvanim izvorima za pojedina razdoblja, svi periodi iz prošlosti Beograda nisu mogli biti podjednako zastupljeni. To naročito važi za prve dve glave: »Beograd od VII veka do 1018. godine« i »Istorija Beograda do dolaska pod srpsku vlast«. No i pored toga, autor je, pažljivo koristeći sačuvanu građu, uspeo da govoreći o Beogradu iz kraja XI st. iznese interesantne i za nauku nove podatke o krstašima, koji su polazeći u prvi krstaški rat opustošili Zemun i naterali stanovništvo Beograda da se povuče u šume.

H I S T O R I J S K I
Z B O R N I K

GODINA XIX—XX

1966—67

Redakcioni odbor:

KONSTANTIN BASTAIĆ

IVAN KAMPUŠ

OLEG MANDIĆ

BERNARD STULLI

JAROSLAV ŠIDAK

Glavni i odgovorni urednik:

JAROSLAV ŠIDAK

IZDAJE
POVIJESNO DRUŠTVO HRVATSKE
ZAGREB

Štampanje dovršeno 18. XII 1968.